

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

(This article was checked by iThenticate.)

Gönderim Tarihi: 9.11.2020 | Kabul Tarihi: 22.12.2020

İslâm Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası

- Alimony of Woman in Terms of Islamic Law -

Emine GÜMÜŞ BÖKE*

Atf/Citation: Böke, Emine Gümüş. "İslâm Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası [Alimony of Woman in Terms of Islamic Law]". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Journal of Düzce University Faculty of Theology]* 4/2 (Güz 2020): 93-112.

Öz

Toplumsal yapının temel unsuru olan aile İslâm hukukunun düzenleme alanına giren önemli kurumsal yapılardan biridir. Zira aile, medeniyetin üzerine bina edildiği temeldir. Aile hem şahısların hem de toplumların vazgeçemeyeceği, kendisi küçük fonksiyonu büyük sosyal bir kurumdur. Bunun için aile birliğinin kurulması ve bozulması her zaman toplumları ilgilendiren en önemli konulardan olmuştur. Nikâh akdi önemli sonuçlar doğurduğu gibi bu akdin çözülmesi de bazı sonuçlar meydana getirmektedir. Dolayısıyla bütün hukuk düzenleri, kendi bünyeleri içinde taraflardan herhangi birinin mağdur olmaması için bu sonuçları da düzenlemiştir. Bunların en önemlilerinden biri de evlilik birliğinin sonlanması halinde kadının beklemesi gereken süre ve bu süreç içerisinde sahip olduğu iddet nafakası konusudur. Evliliğin sona ermesi halinde kadının başka biriyle evlenmeden önce beklemesi gereken süre, İslâm hukukunda iddet adıyla incelenmiştir. Bu süreç içerisinde iddet bekleyen kadının nafaka hakkının her durumda aynı olmayıp iddet esnasında evliliğin hükmi bağının ve kocanın velâyetinin ne ölçüde devam ettiği hususu kadının nafaka hakkının çerçevesini belirlemektedir. Medenî Kanuna göre eşlerden her ikisi de nafaka vermede ve almada hak ve sorumluluk sahibidir. Medenî Kanun, boşanma nafakasını İslâm hukukunun aksine bir süre ile sınırlandırmamıştır. Bu çalışmada mukayese imkânı sağlama amacıyla Türk Medenî Kanunu'na zaman zaman atıfta bulunmaya çalıştık. Makale iddet, iddet halinde bulunan kadının nafaka hakkı ve nafakayı düşüren haller konuları üzerinde bilgi vermeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Kadın, Boşanma, İddet, İddet Nafakası.

Abstract

The family, which is the basic element of the social structure, is one of the important institutional structures that fall under the regulatory field of Islamic law. Because family is the foundation on which civilization is built. The family is a social institution despite how small itself has actually a large function, an indispensable for both individuals and societies. For this reason, the establishment and disruption of family unity has always been one of the most important issues concerning societies. As the marriage contract has important consequences, the dissolution of this contract also has some consequences. Therefore, all legal orders have also regulated these results in order to prevent any of the parties from being a victim. One of the most important of these is the period of time that the woman should wait in case the marriage union ends and the alimony she has in this process. The period that a woman should wait before marrying someone else in case of termination of marriage is examined under the name of iddah in Islamic law. During this period, the alimony right of the woman who waits for the day is not the same in all cases, and the extent of the legal bond of the marriage and the custody of the husband during the day she expects determines the framework of the woman's right to alimony. According to the Civil Law, both spouses bear the right and burden in giving and receiving alimony. Unlike Islamic Law, the Civil Law did not limit divorce alimony to a period of time. In this study, we tried to refer to the Turkish Civil Law from time to time in order to provide comparison. The article aims to provide information on the issues of violence, the right of alimony for the woman in violence and the situations that reduce the alimony.

Keywords: Islamic Law, Women, Divorce, Waiting Period, Alimony of Waiting Period.

* Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Fıkıh Anabilim Dalı Öğretim Üyesi [Assistant Professor, Düzce University, Faculty of Theology, Department of Fiqh], dr.eminegumus@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9648-8693.

Giriş

İslâm dini evlilik müessesesine önem vermiş, boşanma durumunda kadın ve erkeğin ayrılmalarını yeterli görmeyerek hukukî müeyyidelerle taraflara birtakım hak ve yükümlülükler getirmiştir. Boşanmanın sonuçlarından en önemlisi kadının iddet bekleme sorumluluğu ve bu süreçte sahip olduğu nafakadır. Evliliğin sona ermesi halinde kadının başka biriyle evlenmeden önce beklemesi gereken süre, İslâm hukukunda iddet adıyla incelenmiştir. Evliliğin devamında evlilik nafakası hükümleri yürürlükte iken nikâh akdinin sona ermesi halinde ise iddet süresi içerisinde “*iddet nafakası*” hükümleri uygulanmaktadır.

İslâm hukukunda erkeğin nikâh bağı sona erdiğinde-istisnalar hariç- beklemesi gereken bir geçiş dönemi söz konusu değildir. Ancak kadının dini ve toplumsal konumundan dolayı nikâhı sona erdikten sonra kurallarına riâyet ederek beklemesi gereken iddet, fikhî yönden de bağlayıcılığı olan bir dönemdir. Hemen bütün hukuk sistemlerinin kabul ettiği ve çoğu toplumda var olan iddet, evliliği sona eren kadının dinî ve hukukî görevi olmakla beraber kadın için bazı hukukî sonuçlar doğurmaktadır. Bu hukukî sonuçlar kadına durumuna göre beklemesi gibi bazı yükümlülükler getirirken erkeğe de bazı sorumluluklar yüklemektedir. İddetle ilgili hukukî süreçteki sorumlulukların en önemlilerinden biri de kadına verilen nafakadır.

1. İddet Kavramı ve Mahiyeti

1.1. İddetin Tanımı

İddet, Arapça bir kelime olup sözlükte “saymak, beklemek, sayılan şeyin miktarı ve bir sayı” gibi anlamlara gelmektedir.¹ İslâm hukuku terimi olarak “*kocası ölen ya da cinsel birleşme meydana geldikten sonra boşanan veya nikâhı feshedilen kadının bir başkasıyla evlenebilmesi için beklemesi gereken süre*”² şeklinde tanımlanmıştır. İddet bekleyen kadına mu’tedde, iddet bekleme ameliyesine de i’tidad adı verilmektedir.³ İslâm âlimleri, iddet beklemenin meşru ve hükmünün vacib olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. İddet kavramı ve onunla ilgili hükümler hem Kur’ân-ı Kerîm’de⁴ hem de sünnette⁵ zikredilmiştir. Kitaptan delil olarak, Bakara sûresindeki şu âyeti örnek vermek mümkündür: “*Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler.*”⁶ Sünnetten delil ise Hz. Peygamber’in Fâtıma bint Kays’a şu emri örnek olarak verilebilir: “*İbn Ümmü Mektum’un evinde iddetini bekle.*”⁷ hadisidir. Kaynaklarda iddet beklemenin İslâm hukuku açısından zorunlu olduğu

¹ Cemaluddin Muhammed Mükerrrem el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “a-d-d”, (Beyrut: Dâru’s- Sader, 1990), 3/281; Muhammed b. Ahmed Ramlî, *Nihâyetü’l-muhtâc ilâ Şerhi’l-Minhâc*, (Beyrut: Dâru İhyâi’l-Kütübî’l-Arabî, 2005), 7/111; Abdullah b. Mahmûd bi Mevdûd Mevsilî, *el-İhtiyar li-ta’lîl’l-Muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 3/172; M. Mustafa Şelebî, *Ahkâmu’l-üsre fi’l-İslâm* (Beyrut: Dâru’n-Nahdatu’l-Arabiyye, 1977), 627.

² H. İbrahim Acar, “İddet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 21/467; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istılahatı Fikhîyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 2/368; Hayrettin Karaman, *İslâm’da Kadın ve Aile* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995), 266; Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2008), 13; Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988), 111.

³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, 3/172; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi* (İstanbul: Risale Yayınevi, 1994), 9/488; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 179.

⁴ el-Ahzâb, 33/49; el-Bakara, 2/228, 234; et-Talâk, 65/4.

⁵ Buhârî, “Talâk”, 44; Müslim, “Talâk”, 58; Ebû Dâvud, “Talâk”, 43.

⁶ el-Bakara, 2/228.

⁷ Müslim, “Talâk”, 35.

hususunda icmâ bulunduğu belirtilmektedir.⁸ Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî hukukçulara göre, iddetin başlangıcı boşa(n)manın veya vefatın gerçekleştiği andır. Fasit nikâhta ise iddetin başlangıcı tefrikin yapıldığı veya cinsel ilişkinin terkine karar verildiği zamandır.⁹

Farklı amaç ve hikmetleri olmakla birlikte fitrî ve insanî bir davranış olarak da algılanan iddet, hemen hemen bütün toplumlarda ve dinlerde mevcuttur. İslâm öncesi Arap toplumunda ise kocası ölen kadının olumsuz şartlarda bir yıl yas tutması zorunlu görülmüş, boşanmış kadının iddet beklemesi ise gerekli görülmemiştir.¹⁰ Ancak İslâm hukuku iddeti ibka etmiş, ona düzenlemeler getirmiş ve kadınların farklı durumlarına göre iddet sürelerini açıklamıştır.¹¹ Bu süre, evlenme yaşının yanı sıra değişik kesimleri yakından ilgilendiren mesken, nafaka, nesep, mirasçılık gibi birçok hak ve yükümlülük için de ölçü kabul edilmiştir. Bununla beraber Türk Medenî Kanunu'nun 132. maddesine göre de kadın eşinden ayrıldıktan sonra veya kocası vefat ettikten sonra da iddet müddeti bitmeden evlenememektedir. Kanunî bekleme süresi (300 gün) doktrin ve uygulamada iddet süresi olarak anılmaktadır.¹² Ancak kadının önceki evliliğinden hamile olmadığına anlaşılması veya evliliği sona eren eşlerin yeniden birbirleriyle evlenmek istemeleri halinde mahkeme bu süreyi kaldırmaktadır.

1.2. İddetin Mahiyeti

Evliliğin sona ermesinin ardından kadın için getirilen iddet yükümlülüğü, ilk planda kadının önceki kocasından hamile olup olmadığına anlaşılması ve böylece nesebin karışmasının önlenmesi amacıyla yönelik bir tedbir gibi görünür.¹³ Ancak iddet ric'î talâkta kocaya, bâin talâkta iki tarafa birden yeniden düşünme imkânı vermesi, kadını etrafında oluşabilecek kötü zan ve niyetlere karşı koruması, evliliğin kocanın ölümüyle sona ermesi halinde ölen kocanın hatırasına saygı ve yuvaya bağlılığı simgelemesi, kadının yeni bir hayata ve muhtemel bir evliliğe kendini hazırlamasına imkân vermesi gibi başka önemli amaç ve hikmetler de taşır. İddet aile bağını koruyucu, evlilik kurumunun önemini hatırlatıcı bir işleve de sahiptir. Böyle olunca iddetin sadece hamileliğin tespiti ve nesebin karışmasının önlenmesi amacıyla sınırlandırılması doğru olmaz ve bu konuda Kur'an'da öngörülen süreler dinin taabbudî nitelikte hükümlerinden sayılır. Şâfiî hukukçulara göre iddet, beklenmesi gereken sürenin kadın tarafından Allah rızasını gözetmek amacıyla bizzat beklenmesi anlamına gelmektedir. İbn Hazm'a (ö. 456/1064) göre iddet sadece kadının hamileliğinin anlaşılması için değil aynı zamanda Allah'ın emri olduğu için gerekmektedir. Dolayısıyla günümüzde kadının hamile olup olmadığına tıbben anlaşılabilirdiği belirtilerek iddet beklemeye artık gerek bulunmadığı ileri sürülemez.¹⁴

⁸ Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/490.

⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, 3/174; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/508.

¹⁰ Ali Kumaş, "Kadının İddet Bekleme Yeri ve İddet Esnasında Evden Çıkmasının Hükümü" *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (Nisan 2016), 458; Nurdan Demir, "İslâm Hukukuna Göre Vefat İddeti Bekleyen Kadının Durumu", *Kocaeli İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1 (Haziran 2018), 28.

¹¹ Abdülkerim Zeydân, *el-Medhal li dirâseti's-şeri'ati'l-İslâmiyye* (Beirut: Müessesetü'r-Risale, 2009), 31; Acar, "İddet", 21/467.

¹² Seda Gayretli Aydın, "Kadın ve Kanuni Bekleme Süresi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 136 (2018), 264.

¹³ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed Serahsî, *el-Mebsût* (Beirut: Dârü'l-Ma'rife, 1989), 6/9-10; İbrahim b. Ali Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, (Beirut: Dârü'l-Ma'rife, 2003), 3/197; Mevsilî, *el-İhtiyar*, 3/172.

¹⁴ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahâtî Fıkhîyye Kamusu*, 2/368, 394; Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* (Ankara: DİB Yayınları, 2003), 1/248; Mehmet Akif Aydın, "Aile Hayatı", *İlmihal* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 2/240; Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1996), 1/382; H. İbrahim Acar, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 230; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*,

Kadın kocasının vefatında *ihdâda* (*yas*) uyarak üzüntüsünü, *süknâya* (*mesken*) uyarak da yuvasına bağlılığını gösterir. Aksi halde kadının derhal evlenmesi dedikoduların artmasına sebep olur. Bu açıdan düşünüldüğünde iddet olgusu sadece taraflara değil, tarafların ailelerine de gelecek zararların bertaraf edilmesini sağlamaktadır.¹⁵ Şunu ifade etmek gerekir ki, İslâm hukuku nikâh akdinden sonra cinsel ilişki veya *halvet-i sahiha*¹⁶ durumu oluşmadan meydana gelen boşamaları dışarıda bırakmaktadır. Zira böyle durumdaki bir kadının İslâm hukukuna göre iddet beklemesi gerekmez.¹⁷ Hukûk-ı Âile Karamâmesi (HAK)'da da cumhurun görüşü esas alınarak bu yönde hüküm verilmiştir.¹⁸

Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'deki; “*Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp da henüz zıfafa girmeden onları boşarsanız, onları sayacağımız bir iddet süresince bekletmeye hakkınız yoktur. O halde onları (bir başıyla) memnun edin ve onları güzel bir şekilde serbest bırakın.*”¹⁹ âyetine dayandırılmaktadır. İddet esas itibariyle evliliği sona eren kadınla ilgili bir durumdur. İddeti gerektiren durumlar mevcut olduğu takdirde iddet artık dinen ve hukuken yerine getirilmesi gereken bir görev olmaktadır. Bunlar şöyle tespit edilmiştir:

1. Sahih (geçerli) nikâhtan²⁰ sonra cinsel ilişki ya da sahih halvet²¹ gerçekleşmişse;²²

101; Suat Erdem, “İslâm Hukukuna Göre İddet ve İddet Bekleyen Kadının Nikâhı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (17/2), 2013, 77.

¹⁵ Hatice Boyalı Gürpınar, *İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011), 54; Abdullah Çolak, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2018), 134; Nuri Kahveci, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019), 148; Üzeyir Durmuş, *İslâm Hukukunda İddet ve Hükümleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), 11-12.

¹⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 137.

¹⁷ Ebû Bekr b. Mes'ûd Kâsânî, *Bedâiu's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*, (Beyrut:Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1998), 4/416; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahâtı Fikhîyye Kamusu*, , 2/369; Zuhaylî, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi* , 9/492.

¹⁸ HAK, md. 146.

¹⁹ el-Ahzâb, 33/49.

²⁰ Zorunlu bütün unsurları, inikâd/kuruluş (ehliyet, meclis birliği, ittifak edilen evlenme manilerinin bulunmaması, icap ve kabulün şartsız olması) ve sıhhat/geçerlilik şartları (ihtilaf edilen evlenme engelinin olmayışı, şahitler veya ilan) tamam olan nikâh akdine hukuk literatüründe sahih/geçerli nikâh akdi denilir. Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 127.

²¹ Fakihlerin çoğunluğu ihtiyatı esas alarak sahih halveti hükmen zıfâf saymış ve iddeti gerektireceğini söylemiştir. Bu durumdaki kadının iddet beklemesi onu iddet nafakasına da hak sahibi yapacağından, mehrin tamamına hak kazanması hükmüyle birlikte kadının itibarını koruyucu ve erkeği daha bilinçli davranmaya sevk edici bir yaptırım niteliği de taşımaktadır. Bazı İslâm hukukçuları da Bakara 2/237'de geçen “temas” ifadesini cinsi bir birleşme olarak yorumladıklarından sahih halvet sebebiyle kadının iddet beklemesinin gerekmediğini söylemişlerdir.

Halvet-i sahiha, cinsel sağlıkları yerinde olan tarafların cinsel birleşmelerine engel bulunmayan bir ortamda baş başa kalmaları anlamına gelmektedir. Halvet-i sahihanın gerçekleşebilmesi için; tabîi, hissî veya şer'î bir engel bulunmaması şarttır.: a) *Hissi engel*: Cinsel birleşmeye engel küçüklük, hastalık ve iktidarsızlık gibi sağlıkla alakalı durumların bulunması b) *Tabii engel*: İster büyük ister küçük olsun akıl sahibi olan üçüncü bir şahsın bulunması c) *Şer'î engel*: Ay hali, lohusalık, ramazan orucu ve ihramda bulunma gibi cinsel birleşmeye engel olan durumlar. Bu şartları kısmen veya tamamen içermeyen halvete halvet-i fâside denir. Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/336.

²² el-Hatib Şirbînî, *Muğnîl-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Daru'l-Fikr,1998), 3/489; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/19; Muhammed Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye* (Kahire: Dârü'l-Fikr el-Arabî, 2005), 372.

2. Fâsid nikâhtan²³ sonra cinsel birleşme meydana gelmişse;²⁴
3. Cinsel birleşme vâki olmasa da sahih nikâhtan sonra koca ölmüşse.²⁵

Bâtıl nikâh akdinden sonra cinsel birleşme vâki olmuş olsa bile kadının iddet beklemesi gerekmez. Çünkü batıl akitler İslâm hukukuna göre yok hükmündedir. Bununla birlikte dört kadınla evli olan erkek, bunlardan birisini ric'î veya bâin talâkla boşar ve bir başka kadınla evlenmek isterse Hanefî hukukçular ve Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) gelen bir rivâyete göre boşadığı kadının iddetini beklemekle yükümlüdür. Aynı şekilde koca, boşadığı eşinin kız kardeşi, halası ve teyzesi gibi kendisiyle tek nikâh altında birleştirilemeyecek derecede yakın bir akrabasıyla evlenmek isterse boşadığı eşinin iddetini beklemek zorundadır. Fıkıh literatüründe terim anlamıyla olmasa da kocanın iddeti denilince bu durumlar kastedilmektedir.²⁶

2. İddet Çeşitleri

İslâm aile hukuku açısından iddet, kadının durumuna ve taşıdığı bazı niteliklere göre şöyle incelenmektedir:

2.1. Talâk ve Fesih İddeti

Boşanmış veya nikâhı feshedilmiş bir kadının beklemesi gerekli olan iddet, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle ifade edilmiştir: "*Boşanan kadınlar üç kurû' beklerler.*"²⁷ Âyetteki kurû' lafzı, sözlük kökeni açısından hem hayız (regl), hem de tuhr (temizlik) anlamına bağlı olarak iddetin başlama ve bitiş vaktinde ihtilaf söz konusudur. Bu ihtilafın faydası iddetin bitme anının tespitinde ortaya çıkmaktadır. Kur' kelimesini hayız anlamında kabul edenlere göre iddet üçüncü hayızın bitmesi ile sona ererken kur' kelimesini temizlik anlamında kabul edenlere göre iddet üçüncü hayızın başlaması ile bitmektedir.²⁸ Bu üç dönemin tamamlandığını tespititte kadının beyanı esastır.

Hanefî ve Hanbelîler'e göre kur' kelimesi hayız halini ifade eder ve dolayısıyla boşama iddeti üç hayız olarak kabul edilmektedir.²⁹ Kadın hayızlı iken boşanırsa içinde bulunduğu hayız iddetten sayılmaz. Bu iki mezhebe göre kadın temizlik günlerinde boşanırsa üçüncü hayız halinden

²³ Fâsid nikâh akdi in'ikad şartları tamam olup sıhhat şartları bulunmayan evliliklere denir. Şahitsiz yapılan nikâh akdi ile ikrah altında yapılan akitler buna örnektir. Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/334; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 50.

²⁴ Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref b. Mürî Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, thk. Abdu Ali Köşk, (Dımaşk: Dârü'l-Feyhâ, 2012), 5/738; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 372.

²⁵ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/383; Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1985), 49; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 257; Mehmet Selim Aslan, *İslâm Aile Hukuku* (Bursa, Emin Yayınları, 2015), 259; Fatih Karataş, "İslâm Hukukunda İddet", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4/8), 2013, 167.

²⁶ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahâtî Fıkıhîyye Kamusu*, 2/368; Mehmet Zihni Efendi, *Büyük İslâm İlmihali Nimet-i İslâm* (İstanbul: Türkiyât Matbaacılık, 1986), 911-912; Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, 116; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 260; Karataş, "İslâm Hukukunda İddet", 168.

²⁷ el-Bakara, 2/228

²⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, 3/174; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahâtî Fıkıhîyye Kamusu*, 2/372; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 101; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, 241.

²⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, 1993), 1/496-497; Ebû'l-Hasan Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr b. Abdulcelîl el-Fergânî Merğînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî* (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 2/307; Mevsilî, *el-İhtiyar*, 3/174; Muvaffakuddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997), 7/338.

temizlenince iddetini tamamlamış olur. Fakat hayızlı iken boşanırsa içinde boşandığı hayız sayılmaz. Dolayısıyla üç hayızdan sonra iddeti biter.³⁰ Mâlikî ve Şâfiîler'e göre ise kur' sözcüğü temizlik müddetini ifade eder ve bu yüzden ölüm iddeti üç temizlik süresidir.³¹ Buna göre kadın temizlik günlerinde boşanmışsa içinde boşandığı temizlik süresi kısa olsa bile iddetten sayılır. Dolayısıyla bununla birlikte iki temizlik süresinin bitmesiyle kadının iddeti biter. Şâyet kadın hayızlı iken boşanmışsa iddeti üç temizlik süresinin bitmesiyle tamamlanır.³² Hanefî ve Şâfiî hukukçulara göre zina sebebiyle iddet gerekmez. İddet nesebin korunmasına yönelik olup zina durumunda nesep sabit olmadığı için korunacak bir nesep de yoktur. Hanbelî hukukçulara ve İbn Hazm'a göre ise zina sebebiyle iddet gereklidir.³³ 1917 HAK üç hayız ölçüsü benimsemiş olmakla birlikte bu sürenin üç aydan az olamayacağı belirtilerek bir alt sınır tesbitine gidilmiş ve cumhurun görüşünü de içeren bir çözüm tarzı bulunmuştur.³⁴

2.2. Hamile Kadının İddeti

Kocası ölen veya boşanan kadın hamile ise iddetinin doğum ile biteceği hususunda İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır.³⁵ Zira "Hamile kadınların iddetlerinin sonu, çocuklarını doğurmalarıdır."³⁶ âyeti, iddetin doğum ile sona ereceğini göstermektedir.³⁷ Buna göre kocası ölen veya boşanan kadın hamile ise talâk ya da ölüm iddetini beklemez. Onun iddeti doğumla tamamlanmış olur. Hatta doğum kocanın ölümünden hemen sonra olsa bile doğumla iddeti biter.³⁸ Düşük yapan kadının iddeti ise düşüğün durumuna göre değişir. Şâyet düşüğün yaratılışı belli ise düşük yapmasıyla iddeti biter. Fakat şekli belli değilse onunla iddet bitmez. Çünkü şüphe ile iddet düşmez. Bu durumdaki kadın, boşanmışsa talâk iddeti, kocası ölmüşse ölüm iddetini tamamlar.³⁹ Evlilik dışı bir ilişki sonucu hamile kadınların doğum yapmaya kadar iddet beklemelerini gerekli görenler de âyetin lafzının genel bir hüküm içermekte oluşundan hareket ederler.

2.3. Vefat İddeti

"İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşler, dört ay on gün iddet beklerler."⁴⁰ âyeti böyle bir durumdaki kadının iddetini belirlemektedir. Kocası ölmüş olan bir kadın eğer hamile değilse dört ay

³⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/40; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/310; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istilahâtü Fıkhîyye Kamusu*, 2/372; Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, 113.

³¹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/198-200; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1997), 2/72; Şîrbînî, *Muğnül-muhtâc*, 4/720-724; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/495.

³² Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istilahâtü Fıkhîyye Kamusu*, 2/372; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 263; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 263.

³³ Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Muhallâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003) 10/40-43; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istilahâtü Fıkhîyye*, 2/ 377; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/494-495.

³⁴ HAK, md.139.

³⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 3/134; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/197-198; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi*, 4/419-423; Mevsilî, *el-İhtiyar*, 3/172.

³⁶ et-Talâk, 65/4.

³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/15; Şîrbînî, *Muğnül-Muhtâc*, 4/730-731; Muhammed b. İdris Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 4/318-321.

³⁸ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istilahâtü Fıkhîyye*, 2/375; Mevsilî, *el-İhtiyar*, 3/172; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/497.

³⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, 3/173; Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, 113; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, 242.

⁴⁰ Bakara, 2/234.

on gün süre ile iddet bekler.⁴¹ Hz. Peygamber de bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Allah’a ve Ahiret gününe iman eden kadının ölmüş bir kimse için üç günden fazla yas tutması helal değildir. Yalnız kocası bundan müstesnadır. Onun iddeti dört ay on gündür.”⁴² HAK da bu konuya şöyle yer vermiştir: “Hamil olanlardan maada zevci vefat eden ve nikâh-ı sahih ile menkûhe olan kadınların ictima vuku’ bulsun veya bulmasın dört ay on gün iddet beklerler.”⁴³

Hamileyken kocası ölen kadının iddeti tartışma konusu olmuş yapılan içtihatlar sonucu farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Hz. Ali ve Abdullah b. Abbas’a göre bu durumda olan kadının iddeti, hamileliğin sona ermesi ya da dört ay on gün şeklinde belirlenen süreden daha uzun olanıdır. Onlar “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşler, dört ay on gün iddet beklerler”⁴⁴ ve “Hamile olanların bekleme süresi ise, hamileliğin sona ermesiyle sona erer.”⁴⁵ âyetlerinin hükmünü birleştirmişlerdir. Ancak sahabeden ve dört mezhep imamından oluşan çoğunluğa göre süre hamile kadının çocuğunu doğurmasıdır.⁴⁶

Hamile olmayan kadın ise ric’î boşama iddeti beklerken kocası ölecek olsa, boşama iddetini terk ederek ölüm iddeti beklemeye başlar. Çünkü ric’î talâk süresi içinde kadının kocasıyla olan evlilik bağı devam etmektedir. Buna karşılık bâin talâkla boşanan kadın, iddet beklerken kocası ölürse, talâk iddetine devam eder. Çünkü bâin talâkla boşanan kadının kocasıyla olan evlilik bağı kalmamıştır. Fakat kocası ölen kadın hamile ise onun iddeti doğum yapıncaya kadardır. Hatta doğum, kocasının vefatından kısa bir müddet sonra olsa hüküm yine değişmez.⁴⁷ Evlilik fâsit bir nikâh akdine dayanıyor da bu sırada koca ölürse kadın, vefat iddeti beklemeyiz; eğer cinsel ilişki olmuşsa talâk iddeti bekler.⁴⁸ Zira fâsid evlilikte iddet yükümlülüğü evlilikten değil, zıfaftan doğmakta bu da öncelikli olarak kadının bu birliktelikten hamile olup olmadığına tesbitine ve nesebin korunmasını önlemeye yönelik olmaktadır. İddetin taraflara ve topluma yüklediği en temel sorumluluk kadının iddet süresince evlenmesinin yasak oluşudur. Kadın iddetini bitirmeden başka birisi ile evlenemez ve hatta nişanlanamaz. Kendilerine bu yönde evlilik teklifinde dahi bulunulamaz. Çünkü önceki evliliğin bir kısım hükümleri iddet süresince devam etmektedir.⁴⁹ Kur’an’da kocası ölüp de iddet bekleyen kadınlarla ilgili olarak “Farz olan bekleme müddeti dolmadan onlarla evlenmeye kalkışmayın.”⁵⁰ şeklindeki yasak, bu konuda genel bir hüküm içermektedir. Ancak ölüm iddeti bekleyen kadınlara üstü kapalı bir tarzda evlenme teklifinde bulunmaya şu âyet izin vermektedir: “Vefat iddeti bekleyen kadınlara nikâh isteğinizi çitlatmanızda veya böyle bir arzuyu gönüllerinizde saklamanızda bir sakınca yoktur.”⁵¹ Bu âyetlerin hükmü gereğince boşanan veya eşi ölmüş olduğundan dolayı boşama yahut ölüm iddeti bekleyen kadının iddet içindeyken başkasıyla nikâhlanması veya nişanlanması İslâm hukukuna göre meşru görülmez. Bu zaman dilimi içinde iken yapılan nikâh batıl olup hiçbir hüküm ifade etmez. Bu süre

⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/30-31; Mevsilî, *el-İhtiyar*, 2/211.

⁴² Buhârî, “Talâk”, 40; Dârimi, “Talâk” 12.

⁴³ HAK, md.143.

⁴⁴ el-Bakara, 2/234.

⁴⁵ et-Talâk, 65/4.

⁴⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 2/72; Şâfiî, *el-Ümm*, 4/322-328; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 3/205-206; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/34-35; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 320.

⁴⁷ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahâtü Fikhiyye Kamusu*, 2/378; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/500,501; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 261; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 326.

⁴⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, 3/173; Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, 113; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 102.

⁴⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, 4/58-59; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi*, 4/446-449; Şirbînî, *Muğnîl-Muhtâc*, 4/57-59; Mevsilî, *el-İhtiyar*, 3/176; Karataş, “İslâm Hukukunda İddet”, 179.

⁵⁰ el-Bakara, 2/235.

⁵¹ el-Bakara, 2/235.

içinde yapılan nikâh akdi varsa iddetin bitimiyle yenilenmesi şarttır.⁵² Osmanlı hukukunda evlilikleri sona eren ve tekrar evlenmek isteyen kadınlar kadından izin alırken iddetlerinin bittiğini ispat etmek zorunda idiler. Kanunnamelerde iddet tamamlamadan yapılan evliliklerin feshedileceği ayrıca bu nikâhı kıyanların cezalandırılacağı hükmü yer almaktadır.⁵³

Diğer taraftan İslâm dini kocası vefat eden kadının en yakın hayat arkadaşını kaybetmesi ve evlilik nimetinden yoksun kalması sebebiyle iddet süresince süslenmeyi bırakıp yas tutmasını emretmiştir.⁵⁴ Kadının iddet süresince yas tutması için hidâd ve ihdâd⁵⁵ terimleri kullanılmıştır. İslâm hukukçuları kocası vefat etmiş kadına ihdâdın gerekli olduğu olduğunda ittifak etmişler ve şu hadisi delil göstermişlerdir: “Allah’a ve Ahiret gününe iman eden kadının ölmüş bir kimse için üç günden fazla yas tutması helal değildir. Yalnız kocası bundan müstesnadır. Onun iddeti dört ay on gündür.”⁵⁶ İhdâd her iddet bekleyen kadına vacip değildir. Ric’i boşama iddetini bekleyen kadına ihdâdın gerekli olmadığı konusunda fukahânın ittifakı vardır. Ancak kocası vefat eden kadına ihdâdın gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Bâin boşamadan dolayı iddet bekleyen kadın hakkında ise Hanefiler aynı şekilde ihdâdın vacip olduğunu kabul ederler. Çünkü bu dinin bir hakkıdır ve burada da vefatta olduğu gibi evlilik nimetini kaybetme sebebiyle üzüntü ve kederi izhar etme söz konusudur. Fakat cumhur böyle bir kadın için ihdâdın vacip değil, müstehap olduğunu benimser.⁵⁷ Hanefiler dışındaki cumhura göre sahih nikâhla evlenilmiş küçük, büyük, Müslüman veya Ehl-i kitap her kadın ihdâdın şümulüne dahildir. Çünkü ihdâd hadisi bunların hepsi hakkında umum bir ifadedir.⁵⁸

2.4. Küçüklükten veya Yaşlılıktan Dolayı Hayız Görmeyen Kadının İddeti

Henüz ergenliğe ulaşmamış kızların evlendirilmeleri çok tasvip edilmemekle beraber bazı hukukçular tarafından caiz görülmektedir (HAK md. 7). İşte böyle yaşı küçük olduğundan dolayı daha hayız görmeye başlamayanlarla belli bir yaşa (sinn-i iyâs) ulaştıkları için artık hayız görmeyen kadınların gerektiğinde iddetleri nasıl tespit edilecektir? Şu âyet-i kerîme bu sorunun cevabını vermektedir: “Kadınlarınızdan artık ay halinden ümit kesmiş olanlarla, hiç ay hali görmeyenlerin iddeti, şüphe ederseniz bilin ki üç aydır.”⁵⁹ Gerek hayız görmeye ilk başlama yaşı gerekse hayızdan kesilme (menopoz) yaşı kişiden kişiye değişiklik gösterdiğinden fikhî hükümlerde bu mesele ele alınıp tartışmalara konu olmuş alt (9-15) ve üst (50-55) sınırlar getirilip açık ve objektif bir ölçü koyulmaya çalışılmıştır. Şu halde kadın dokuz yaşından önce ve elli beş yaşından sonra meydana gelecek boşamalarda üç ay iddet bekleyecektir.⁶⁰ Bu iki dönem arasındaki olan yani normalde adet görmesi

⁵² Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve İstilahâtı Fikhîyye Kamusu*, 2/385; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 256; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 262.

⁵³ Acar, “İddet”, *DİA*, 21/469.

⁵⁴ Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/518; Demir, “İslâm Hukukuna Göre Vefat İddeti Bekleyen Kadının Durumu”, 25; Karaman, *İslâm’da Kadın ve Aile*, 269.

⁵⁵ İhdâd; hoş kokular sürünme, süslenme, sürme çekme, kokulu veya kokusuz yağ kullanma, kına yakma, süs - eşyası takınma gibi sevinç ve neşeyi ifade eden davranışlardan belirli bir süre kaçınmaktır. Erdoğan, *Fıkh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 184; Karataş, “İslâm Hukukunda İddet”, 181.

⁵⁶ Tirmizî, “Talâk”, 18; Buhârî, “Talâk”, 46, 49.

⁵⁷ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’ fi tertîbi’s-şerâi*, 4/451; Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve İstilahâtı Fikhîyye Kamusu*, 2/388; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 270; Karataş, “İslâm Hukukunda İddet”, 181.

⁵⁸ Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/518; Demir, “İslâm Hukukuna Göre Vefat İddeti Bekleyen Kadının Durumu”, 26; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, 243; Durmuş, *İslâm Hukukunda İddet ve Hükümleri*, 88.

⁵⁹ et-Talâk, 65/4.

⁶⁰ Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve İstilahâtı Fikhîyye Kamusu*, 2/373-374; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/502; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 255; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 103.

gereken kadın hastalık, süt emzirme gibi ârizî bir sebepten dolayı hayız görmüyorsa bu sebebin sona ermesini müteakip üç hayız ya da temizlik süresi beklemesi gerekir. Ancak bilinmeyen bir sebepten dolayı hiç hayız görmüyorsa veya bir ya da iki defa görüp daha sonra görmemeye başlamışsa bu kadınların bekleyecekleri süre fakihler arasında tartışmalıdır. Âdet görmeyen bir kadın, iddet beklemesi gereken süre dolmadan âdet görmeye başlaması halinde Hanefiler geçen süreyi yok sayıp üç hayızlık iddeti yeniden başlatırlar. Aksi durumda da yani bir iki hayız gördükten sonra âdetten kesilen kadın üç aylık hamile olduğu anlaşıldığında artık hamilelik iddeti bekler.⁶¹ 1917 tarihli HAK'da Malîkî mezhebinin görüşü esas alınarak "İddet esnasında hayız görmeyen veya bir, iki defa gördükten sonra üçüncü görmeyen kadının yaşı normal menopoz dönemine varmışsa bu tarihten itibaren üç ay, değilse iddetin gerekmesinden itibaren dokuz ay iddet beklemesi" öngörülmüştür.⁶²

2.5. Normal Erginlikte Olduğu Halde Hiç Hayız Görmeyen Kadının İddeti

15-55 yaşları arasında olup da herhangi bir sebepten dolayı hiç hayız görmeyen veya bir ya da iki defa görüp de bilâhare görmeyen kadınların (mümteddü't-tuhr; uzun süre ay hali görmeyen) bekleyecekleri iddet süresi konusunda mezhepler arasında büyük görüş ayrılıkları vardır. Hanefî ve Şâfiîler'e göre bu kadın hayızdan kesilme yaşı olan elli beş yaşına kadar bekler, daha sonra da tekrar üç ay beklemek zorundadır.⁶³ Mâlîkî ve Hanbelîler ise Talâk sûresi 4. âyeti delil alarak bu durumdaki bir kadının on iki ay iddet bekleyeceğini söylemişlerdir. Onlar bu sürenin dokuz aylık kısmını varsa hamileliği ve doğumu tespit, üç ayını da ihtiyat olarak düşünmüşlerdir.⁶⁴ Birinci ictihâd, hem karı-koca hayatı yaşamadığı halde elli beş yaşına kadar iddet nafakası ödeme mecburiyetinde kalacak koca, hem de iddeti yıllarca sürdüğü için artık bir başkasıyla evlenemeyecek kadın aleyhine mahzurlar taşımaktadır. İslâm'ın genel maksatları ve aile hayatından beklediği özel yararlar göz önüne alındığında böyle kadınların on iki ay bekleyeceği yönündeki ikinci ictihâd -Mâlîkîler'in görüşü- daha uygun görünmektedir.⁶⁵ Zaten Hukuk-ı Aile Kararnamesi de hiç âdet görmeyen kadınların dokuz ay iddet bekleyeceği hükmünü kanunlaştırmıştır (HAK md. 140). Mâlîkîler'e göre beklenen iddetin dokuz ayı hamileliği tespit, geriye kalan üç ayı da ihtiyat gereğidir. Dolayısıyla Mâlîkîler'in görüşü hem kadın hem de kendisini boşayan erkek açısından tercihe şâyândır. Çünkü hayız görmeyen ergen kadın, sinnü'l-ye'se kadar evlenemez. Bu bir kadın için son derece zordur. Onu boşayan erkek de bu yaşa kadar karı-koca hayatını yaşamadığı bir kadına iddet nafakasını ödemek zorundadır.⁶⁶ Kanaatimizce Karaman'ın görüşü isabetlidir.

2.6. Gayri Müslim Kadının İddeti

İstisnâî bir durum olmakla birlikte gayri müslim kadınların veya müslüman olup İslâm ülkesine gelen ve din farklılığı sebebiyle evliliği sona ermiş sayılan kadınların iddetleri de doktrinde tartışılır. Müslüman bir erkekle evli olan Ehl-i kitap bir kadın iddet konusunda müslüman kadınlar gibidir. Zimmî kocasının ölümü veya boşaması hâlinde Ebû Hanîfe'ye göre kendi dinlerinin öngördüğü bir iddet varsa ona uyulur. İmameyn'e göre İslâm ülkesinde olanlar da diğer müslüman kadınlar gibi iddet beklerler. Dolayısıyla iddetin hikmet ve varlık sebebinde bahsedilen hususlar kişilerin dinlerine göre değişmeyeceğinden, aksine konunun zaten özünden kaynaklandığından bu

⁶¹ Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, 9/503; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 266; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 255.

⁶² HAK, 140.

⁶³ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/306; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/207.

⁶⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 2/68-69; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/384; Acar, "İddet", 21/ 468.

⁶⁵ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/384; Durmuş, *İslâm Hukukunda İddet ve Hükümleri*, 35 vd.

⁶⁶ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/384; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 104.

noktada din farkının bir rolü yoktur. Müslüman olmayan bir kadın da yukarıda sayılan türlerden hangisini bekleyecekse tıpkı müslüman kadın gibi iddet bekler.⁶⁷

Cumhur ise müslüman bir erkeğin nikâhında bulunan zimmî bir kadının talâktan veya vefattan dolayı iddet beklemek zorunda olduğunu ve bunların iddetlerinin müslüman hanımların iddetleri gibi olduğunu belirtmişlerdir. İmâm Mâlik'in zimmî bir kadının ölüm iddeti olarak bir hayız müddeti beklemesini yeterli gördüğü nakledilmiştir. Ayrıca Mâlikîler'e göre gayri müslim kocadan ayrılan gayri müslim kadın iddet beklemeye zorlanamaz. Ancak müslüman olup İslâm ülkesine gelen kadının müslüman olmayan kocasıyla evliliği sona ermektedir. Mümtehine sûresinin 10. âyetini delil gösteren Mâlikîler, böyle durumdaki bir kadının iddet beklemesinin zorunlu olmadığını belirtirler. İmameyn ise böyle bir tercihte bulunan kadının artık İslâm hukukuna tâbi olduğu, bunun için de iddet beklemesi gerektiği görüşündedir.⁶⁸ HAK'da genel anlamda Ebû Hanîfe'nin görüşü esas alınmış ve gayri müslimlerle evli olan gayri müslim kadınların bekleyeceği iddetler⁶⁹ Yahudi ve Hıristiyan din adamlarından alınan bilgiler doğrultusunda düzenlenmiştir.⁷⁰

2.7. Kocasını Kaybolmuş Kadının İddeti

Kocanın kaybolup kendisinden haber alınamaması ve yaşayıp yaşamadığının bilinmemesi halinde yani *mefkûdun*⁷¹ evliliğinin sona erdirilmesi hususu tartışmalara konu teşkil etmiştir. Mâlikî ve Hanbelî hukukçulara göre mefkûdun hanımı dört yıl bekledikten sonra vefat iddeti bekler. Mâlikîler'e göre mefkûdun karısı hâkimin karar vermesinden sonra dört yıl bekledikten sonra vefat iddeti bekler. Hâkimin kararından önce ne kadar zaman geçerse geçsin dört yıl başlamaz.⁷² Hz. Ömer zamanında kocası kaybolan kadına Hz. Ömer dört sene beklemesini söyler. Bu süreyi bekleyip gelen kadına Hz. Ömer tekrar dört ay on gün beklemesini söyler.⁷³

Hanbelî mezhebine göre, kaybolmuş fakat kendisinden haber alınan kocanın karısı boşanamaz. Nafaka sıkıntısı varsa boşanma davası açabilir. Tehlikede olmadığı bilinen ancak kendisinden haber alınamayan kocanın evliliği koca doksan yaşına girinceye kadar devam eder. Bunun aslı istishâb ilkesidir. Ancak kocanın tehlikede olduğu biliniyor ve haber de alınamıyorsa karısı dört yıl bekledikten sonra vefat iddeti bekler ve ayrılır.⁷⁴ İmâm Şâfiî'nin bir görüşüne göre de kadın dört yıl bekledikten sonra vefat iddeti bekler ve başkası ile evlenebilir. İbn Hazm'a göre kocası kaybolmuş kadının kocasının ölümüne kesin hükmedilinceye kadar kocasından ayrılmış sayılmaz.⁷⁵ Hanefîler'e göre ise mefkûd, aksi kesinlik kazanana kadar hayatta kabul edilir. Bunun ölçüsü konusunda mezhep içinde çok sayıda görüş ileri sürülmüştür. Müteahhir fukahâ 60 yaş görüşünü tercih etmiştir. Bu görüşü ileri sürenler, şimdiki insanların genelde altmış yetmiş sene yaşadığını dikkate almışlar ve bunu destekleyen şu hadisi delil göstermişlerdir: “Ümmetimin ortalama ömürleri altmış ile yatmış yaş

⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/27; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/173; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahâtı Fikhîyye*, 2/384; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 104; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 256; Acar, *İddet*, 21/469.

⁶⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâ'i' fi tertîbi's-şer'â'i'*, 3/ 302; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahâtı Fikhîyye Kamusu*, 2/384.

⁶⁹ HAK, md. 148, 149.

⁷⁰ Orhan Çeker, *Osmanlı Huku-ı Aile Kararnamesi*, (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2017), 65.

⁷¹ İslâm hukukunda mefkûd, evinden ayrılarak kendisi ve bulunduğu yer hakkında herhangi bir bilginin bulunmadığı kişi demektir. Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/716; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâ'i' fi tertîbi's-şer'â'i'*, 5/287; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/504; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 89; Erdoğan, *Fıkh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 283.

⁷² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/246-248.

⁷³ Boyalı Gürpınar, *İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, 6.

⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/246-248.

⁷⁵ Şirbînî, *Muğnîl-muhtâc*, 4/750-751; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/316-323; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/504;

arasıdır.”⁷⁶ Her iki durumda da, kocanın öldüğüne veya karısını boşadığına dair kesin bir haber gelmesi hâlinde kadın iddet beklemeye başlar ve sonra evlenebilir.⁷⁷ HAK’da, kayıplığın savaşta olması durumunda muhariplerin dönmesinden itibaren bir sene geçtikten sonra tefrike hükmedileceği ifade edilmiştir.⁷⁸

Kocanın kaybolup kendisinden haber alınamaması ve yaşayıp yaşamadığının bilinmemesi halinde yani mefkûdün evliliğinin sona erdirilmesinde nasıl bir prosedürün izleneceği ve hangi sürelerin bekleneceği hususu fakihler arasında yoğun tartışmalara konu teşkil etmiş olmakla birlikte mahkemece mefkûd kocanın ölümüne ve bu sebeple tefrike karar verilmesinin ardından kadının ölüm iddeti beklemesi gerektiği açıktır.⁷⁹

3. Kavram Olarak Nafaka ve Mahiyeti

Arapça bir kelime olan nafaka, sözlükte; “bir şeyin azalması, harcama, gider, geçim masrafı, aile reisinin ev ehli için bulundurması gereken yiyecek, giyecek; geçinmek için lazım olan para, aile ve çocuklarını geçindirecek iâşe” anlamlarına gelmektedir.⁸⁰ İstilahta ise “kişinin sorumlu olduğu bireylerin beslenme, giyim-kuşam ve barınma ihtiyaçları ile bunlara tâbi olan şeyleri temin etmesi” şeklinde tarif edilmektedir.⁸¹ TMK’da nafaka, bazı şahısların iâşe ve bakımını sağlama borcu yükleyen ve zaruret içinde bulunan hısımlara yardım zorunluluğu içeren bir kurumdur.⁸²

İslâm hukukunda nafaka, iâşe, giyim eşyası ve süknâ (meskende oturma hakkı) dır.⁸³ Maişet için lazım olan şeyler, giyim için ihtiyaç duyulan eşya, iskân ve ikamet için gerekli olan her şey nafaka mükellefiyetinin içindedir.⁸⁴ Doğurduğu hukukî sebebin cinsine göre İslâm hukukunda nafaka evlilik, hısımlık ve mülkiyet nafakası olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Evliliğin devamında "evlilik nafakası"nın hükümleri, nikâh akdinin sona ermesi halinde ise iddet süresinde "iddet nafakası"nın hükümleri geçerli olmaktadır.⁸⁵

İslâm hukukunda evlilik nafakasının hukukî kaynakları Kitap, sünnet, icmâ ve akıldır.⁸⁶ İslâm hukukunda nafaka kavramı geniş olduğundan biz konuyu sadece boşanma sonrasında iddet döneminde devam eden nafaka ile sınırlandırdık. Bununla beraber Medenî Kanun’a göre alınan boşanma nafakasının fikhî durumunu da ele alıp mukayese edeceğiz. Türk Medenî Kanunu (TMK) da boşanma nafakası hakkı tanımakta ve bunu da yoksulluk nafakası olarak isimlendirmektedir.⁸⁷ TMK

⁷⁶ Tirmizî, “Da’avât”, 102; İbn Mâce, “Zühhd”, 27.

⁷⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/718; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahâtı Fıkhîyye Kamusu*, 7/221.

⁷⁸ HAK, md. 127.

⁷⁹ Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/504, 505; Acar, “İddet”, DİA, 21/ 46.

⁸⁰ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahâtı Fıkhîyye Kamusu*, 2/444. Ruhi Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, (İzmir: Çağlayan Yayınları, 1996), 9.

⁸¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/3-15; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 359.

⁸² Boyalı Gürpınar, *İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, 10.

⁸³ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahâtı Fıkhîyye Kamusu*, 2/444; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/3-4; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 11; Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988), 196.

⁸⁴ Karaman, *İslâm’da Kadın ve Aile*, 281; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 141; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, 130.

⁸⁵ Zeki Uyanık, “İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Dergisi*, 47, (2019), 59-60.

⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/230; Celal Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 26-27.

⁸⁷ Turgut Akıntürk- Derya Ateş, *Türk Medenî Hukuku-Aile Hukuku* (İstanbul: Beta Yayınları, 2016); 2/302.

175. maddesinde yoksulluk nafakası şöyle tarif edilmektedir: "*Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimini diğer taraftan malî gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir. Nafaka yükümlüsünde kusur aranmaz*".

Medenî kanunumuzdaki yoksulluk nafakasının amacı, boşanmadan dolayı yoksulluğa düşecek ve kendi geçimini sağlayamayacak olan eşin hayatını devam ettirebilmesi ve geçimini sağlayabilmesi için diğer eş tarafından mali açıdan desteklenmesidir. Ayrıca yoksulluk nafakası isteyen eşin boşanmanın meydana geldiği tarihte yoksulluğa düşmüş veya düşecek olması gerekir. Sonradan yoksulluğa düşme gerekçesi ile yoksulluk nafakası istenemez.⁸⁸ İslâm hukuku açısından ailenin ekonomik ihtiyaçlarını belirlemede Kur'an ve sünnetin getirdiği ölçü, her dönemin âlimlerinin kendi şartları doğrultusunda içini doldurabilecekleri "ma'ruf" kavramıdır.⁸⁹ Bakara sûresi 233. âyette bizlere nafakanın ölçüsü şöyle bildirilmektedir: "*Anneler çocuklarını tam iki sene emzirirler. Bu hüküm süt müddetini tamamlamak isteyenler içindir. Annelerin yiyeceği ve giyeceği ma'ruf bir şekilde evlat kendisinin olan babaya borçtur. Hiç kimse gücünden ziyade bir şeyle mükellef tutulamaz. Hiçbir anne ve baba yüzünden zarara sokulmasın. Mirasçıya düşen de aynı borçtur.*"⁹⁰ Hz. Peygamber de Veda Hutbesi'nde "*Sizin de örfe göre uygun bir şekilde kadınların geçimlerini ve giyimlerini sağlamanız, onların sizin üzerinizdeki haklarıdır*"⁹¹ buyurmaktadır.

TMK'da nafakanın ölçüsü şu şekilde belirtilmiştir: "*Davacının geçinmesi için müktazi, diğer tarafın geliri ile mütenasip bir müavenette olur.*" (md. 316). Bu durumda nafaka alacaklısının miktarı, nafaka alacaklısının yaşaması ve geçinmesi için lüzumlu vasıtaları tedarik etmeye yetecek miktarda olmalıyken nafaka borçlusu açısından ise onun gelirine göre olmalıdır.⁹² TMK'da var olan yoksulluk nafakası ile ilgili bir başka husus kadın da boşanma nafakasından sorumlu olabilmektedir ve bu nafakanın belli bir süresi yoktur. Bundan dolayı TMK'a göre aralarında hukukî bir bağ kalmamasına rağmen yoksul düşen eş boşandığı eşinden çok uzun yıllar nafaka alabilmektedir. İslâm hukukunda boşanmadan sonraki iddet döneminde nafakadan her zaman koca sorumludur. Kadın, aileyi geçindirmek ve nafaka vermekle sorumlu tutulmamıştır. Ancak İslâm hukuku açısından ise erkeğin nafaka sorumluluğu kadının iddeti ile sınırlıdır. TMK'da yoksulluk nafakası olarak isimlendirilen boşanma nafakası ise süresizdir. Bu da aralarında hukukî bir bağ kalmamış eşler arasında uzun ve belirsiz bir süre nafaka almak ve vermek demektir. Ayrıca TMK'daki (md. 175) yoksulluk nafakasının süresiz ve sürekli oluşu birçok probleme sebep olabilmektedir.⁹³

Nafakanın süresiz oluşu ayrıca aile kurmaya veya boşandıktan sonra yeni bir evlilik yapmaya da bir engeldir. Zira maddî durumu iyi olmayan bir kimsenin evlendiğinde evliliğinin boşama ile neticelenmesi halinde yıllarca nafaka ödeyeceğini bilmesi onu evlilikten soğutmaktadır. Aynı şekilde kişi boşanma sonrasında yeni bir evlilik yapmaya da olumsuz bakar. Dolayısıyla nafakanın süresiz oluşu boşanan eşlerden yoksul olan tarafa yarar sağlamakla beraber eski eşte maddî ve mânevî sıkıntılara sebebiyet vermektedir ki bu da adalet, hakkaniyet ilkelerine ve İslâm hukukuna aykırı bir durum ve bir kul hakkıdır.⁹⁴ İslâm hukuku kadının haklarını evlilik öncesinden korumuş ona mehir, mesken ve nafaka tayin etmiş iddet döneminde de iddet nafakası ve mesken hakkı korunmuştur. Boşanma sonrasında nafaka yükümlülüğü de iddetle sınırlı tutulmuş ve bu suretle nafaka

⁸⁸ Akıntürk-Ateş, *Türk Medenî Hukuku-Aile Hukuku*, 76.

⁸⁹ Boyalı Gürpınar, *İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, 10.

⁹⁰ el-Bakara, 2/233.

⁹¹ Müslim, "Hac", 19.

⁹² Boyalı Gürpınar, *İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, 11.

⁹³ Uyanık, "*İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası*", 76 vd.

⁹⁴ Uyanık, "*İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası*", 81.

hususundaki belirsizlik önlenmiştir.⁹⁵ Dolayısıyla kadının İslâm hukukunda nafaka alacaklısı sayılırken aralarında hiçbir hukukî bağ olmayan kimseye karşı nafaka yükümlülüğüne girmesi İslâm hukuku ilkeleriyle bağdaşmamaktadır. İslâm hukuku açısından iddet bekleyen kadının nafaka hakkı her durumda aynı olmayıp, iddet esnasında evliliğin hükmî bağının ve kocanın velâyetinin ne ölçüde devam ettiği hususu kadının nafaka hakkının çerçevesini belirlemektedir.

4. İddet Nafakası Alacak Kadınla İlgili Durumlar

İddet bekleyen kadının nafaka hakkı her durumda aynı olmayıp, iddet esnasında evliliğin hükmî bağının ve kocanın velâyetinin ne ölçüde devam ettiği hususu kadının nafaka hakkının çerçevesini belirlemektedir.⁹⁶ Bu sebeple kadının durumu ile iddet nafakası gerektiren ayrılıkları esas alarak incelemeye çalışacağız.

4.1. Ric'î Talâk İddeti Bekleyen Kadının Nafakası

Yeni bir nikâh akdi ve mehre gerek olmaksızın iddet süresi içerisinde tek taraflı olarak kocaya eşine dönme imkânı veren boşanmaya ric'î talak denilmektedir. Böyle bir talâkın söz konusu olabilmesi için eşler arasında zıfâf yaşanmış ve boşama sarîh sözlerle yapılmış olmalı ayrıca yapılan talâk da üçüncü kez yapılmış bir talâk olmamalıdır.⁹⁷ Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: “Boşanan kadınlar bizzat kendileri üç kur' müddeti beklerler(...). Kocaları barışmak isterlerse bu iddet içinde onları geri almaya daha lâyıktırlar.”⁹⁸ Bu âyet ric'î talâk iddetinde evlilik birliğinin devam ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ric'î talakla boşanan kadın iddet süresi içinde nafaka hakkına sahip olduğu hususunda İslâm hukukçuları arasında ittifak vardır. Çünkü kadının bu süre zarfında kocasıyla evlilik bağı hâlâ devam etmektedir.⁹⁹ Hz. Peygamber de bu konuda şöyle buyurmuştur: “Kocanın karısına dönme hakkı bulunursa kadın nafaka ve süknâ hakkına sahiptir.”¹⁰⁰

4.2. Bâin Talâk İddeti Bekleyen Kadının Nafakası

Evliliği kesin olarak sona erdiren, yeni bir nikâh ve mehir tesbiti olmadan kocaya boşadığı eşine dönme imkânı vermeyen boşamaya “bâin talâk” denilmektedir.¹⁰¹ Bâin talâk, evlilik birliğini hemen sona erdirir ve eşleri birbirlerine yabancı hâle getirir. Bu sebeple bâin talâk iddeti bekleyen kadının nafaka hakkı hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bâin talâkla boşanan kadın eğer hamile ise dört mezhebe göre nafaka hakkına sahiptir.¹⁰² Fukaha bu konuda “Eğer onlar hamile iseler, doğum yapınca kadar nafakalarını verin.”¹⁰³ âyetini delil gösterirler. Buna karşılık bâin talâkla boşanıp hamile olmayan kadının nafakası meselesi İslâm hukuk ekolleri arasına tartışma konusu olmuştur. Hanefî mezhebine göre talâk iddetini bekleyen kadın hamile olmasa bile nafaka hakkına sahiptir. Hanefî fukahası bu konuda “Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızkı dar olan da Allah'ın ona verdiğiinden (o ölçüde) harcasın”¹⁰⁴ âyetinin umûm ifadesinin talâk halini de kapsadığını gerekçe

⁹⁵Uyanık, “İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası”, 73.

⁹⁶ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istilahâtı Fıkhîyye Kamusu* 2/229; Acar, “İddet”, 21/468.

⁹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/19; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 209.

⁹⁸ el-Bakara, 2/228.

⁹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/8; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/517; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 267; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, 243.

¹⁰⁰ Nesâî, “Talâk”, 7.

¹⁰¹ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 211; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 82.

¹⁰² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/606; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 383; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/9.

¹⁰³ et-Talâk, 65/4.

¹⁰⁴ et-Talâk, 65/7.

gösterirler.¹⁰⁵ Ayrıca nafaka ve iskân kadının nikâh akdiyle kazandığı malî haklardır. İddet beklemek de bu akit gereği meydana gelen yükümlülüklerdendir. Hâl böyle olunca bâin talâkta iddet devam ettiği sürece kadının barınma hakkı bulunduğu gibi nafaka hakkının da bulunması gerekir.¹⁰⁶

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler'e göre bâin talâkla boşanmış kadın, hamile değilse nafaka alma hakkına sahip değildir. Çünkü "Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun."¹⁰⁷ âyeti, bâin talâkla boşanan kadının hamile olup olmaması arasında herhangi bir fark gözetmeksizin süknâ hakkının olduğuna delalet etmektedir. Fakat aynı âyetin devamında "Eğer onlar hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin."¹⁰⁸ ifadesiyle de nafakanın yalnızca hamile olan kadının hakkı olduğu bildirilmektedir.¹⁰⁹

4.3. Fâsîd Nikâh İddeti Bekleyen Kadının Nafakası

Hanefîler'e göre, rukunleri ve in'ikat şartları tam olmakla beraber, sıhhat şartlarında eksiklik bulunan nikâh akdi, fâsîd olarak nitelendirilmiştir. Şahitsiz olarak akdedilen nikâh, bir kadınla nikâhlandıktan sonra onun üzerine kadının kız kardeşi hala ve teyzesinin nikâhlanması, evlenme engeli bulunanlarla iddet bekleyen kadınla bilmeyerek nikâh ve ikrâh ile vuku' bulan nikâh fâsîd nikâh örneklerindedir. Fâsîd nikâh akdi, tam anlamıyla geçerli olan nikâh olmadığı için zifaktan önce sonuç doğurmaz. Zifaktan sonra sonuç doğurması da kadının mağduriyetini azaltmak maksadıyladır.¹¹⁰ Hanefîler ric'î ve bâin boşamanın yanı sıra istisnaları olmakla birlikte fesih iddeti bekleyen kadınların yiyecek, giyecek, mesken vb. ihtiyaçlarının giderilmesinin boşayan kocasına ait olduğu görüşündedir. HAK 75. maddeye göre de zifaktan sonra gerçekleşen ayrılmalarda kadının iddet beklemesi gerekirken, fasit nikâh akdinde iddeti bekleyen kadının hamile olmadığı müddetçe iddet nafakası hakkı bulunmamaktadır.

4.4. Vefat İddeti Bekleyen Kadının Nafakası

İddet bekleyen kadının haklarından biri olan nafaka hakkı evliliğin devam edeceği ihtimali üzerine verilir. Vefat iddeti bekleyen kadının, hamile olsun veya olmasın nafaka hakkının olmadığı hususunda müctehidler arasında görüş birliği vardır.¹¹¹ Bu durum HAK'da şöyle tanzim edilmiştir: "Zevci vefat eden kadına nafaka-ı iddet lazım olmaz. Gerek hamil olsun gerek hamil olmasın".¹¹² Kadın kocasının hakkı için değil, dinin hakkı olduğu için iddet beklemektedir. Kocanın ölümü durumunda, eşin hamile olması da kadına nafaka hakkı sağlamaz. Çünkü cenin sağ doğduğu takdirde mirastan kendine düşeni alacak, babasından sonraki nafaka yükümlüsünün bakımına girecektir.¹¹³

¹⁰⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/8-9; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/517; Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, 1988, 204.

¹⁰⁶ Boyalı Gürpınar, *İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, 22; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 267.

¹⁰⁷ et-Talâk, 65/6.

¹⁰⁸ et-Talâk, 65/6.

¹⁰⁹ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 383; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/606; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 6/475.

¹¹⁰ Boyalı Gürpınar, *İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, 25.

¹¹¹ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/223; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/9; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/517; Uyanık, "İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası", 73.

¹¹² HAK, md. 152.

¹¹³ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 383; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, 245; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 267.

4.5. İddeti Esnasında Hamile Olan Kadının Nafakası

İddeti esnasında hamile olup boşandığı kocası hayatta olan kadının nafaka, giyecek ve mesken hakkı olduğu konusunda âlimler ittifak etmişlerdir.¹¹⁴ Bu konuda Allah “*Eğer hâmile iseler, çocuklarını doğuruncaya kadar nafakalarını verin.*”¹¹⁵ buyurmaktadır. Ric’î talâk ve vefat iddeti dışında herhangi bir boşama iddeti bekleyen anne adayının iddet nafakasını hak edebilmesi için hamileliğini ispat etmesi gerekmektedir. Bu konuda dört ay on gün müddeti konmuş ve ceninin hareket ediyor olması şartı getirilmiştir. Hamile zannedilip kadına nafaka ödenmesi durumunda ise koca iddet müddetinin bitiminden sonraki ödediği nafakayı geri alır. Koca kadına olan nafaka borcunu ödeyemeden vefat ederse nafaka borcu düşer. Hamile olan kadın bâin talâk iddeti beklerken kocasının vefat etmesi durumunda ise iddet devam eder, nafakası kesilmez.¹¹⁶

5. Nafaka Hakkını Düşüren Sebepler

İslâm hukuku açısından kadının nafaka alma hakkını sonlandıran haller aşağıda iki ana başlık altında ele alınmıştır.

5.1 Kadının Kusuru Sebebiyle Nafakanın Düşmesi

5.1.1 Nüşûz

İslâm hukuk doktrinde kadının ailenin düzenini sarsacak şekilde tavır ve davranış sergilemesine yani aile düzenine itaatsizliğine nüşûz denilmektedir.¹¹⁷ Kocanın nafaka borçlusu veya karısının nafaka alacaklısı sıfatını düşüren hallerin en başında nüşûz zikredilmektedir. Ancak onun mahiyeti, başka bir ifadeyle hangi davranış ve fiillerin nüşûz sayılacağı hususunda İslâm hukukçularının farklı görüşleri vardır. Bununla birlikte bu ifadeyle kastedilen, kocasının rızası dışında ve haksız olarak müşterek meskende zevcenin durmaması; kocasıyla evli bulunduğunu inkâr etmesi, kadının özürsüz evini terk etmesi, kocasının cinsel ilişki talebine karşılık vermemesi, kocasının rızasını almadan bir işte çalışması, haklı bir sebep yokken kadının kocasını müşterek meskene almamasıdır.¹¹⁸

Nüşûzun nafakayı düşüreceği kanaatinde olan İslâm hukukçuları, nafakayı cinsel ilişkinin karşılığı saydıkları için, kocanın bu talebini yerine getirmeyen kadının nafaka alacaklısı vasfının ortadan kalkacağı görüşündedirler.¹¹⁹ Kadına ödenmesi gereken nafakanın nüşûz sebebiyle düşmeyeceği görüşünde olan fakihler de bulunmaktadır. Zâhiriler, kadın ister naşize olsun ister olmasın, dul veya bekâr, fakir ya da zengin olmasının önemi olmadığını belirtirler. Kadın her hâlükârda nafakayı elde eder. Esasen İbn Hazm, nafakayı nikâh akdinin sonucu saydığı için akit süresince nafaka mükellefiyetinin devam edeceği görüşündedir.¹²⁰ Fakihlerimizin nüşûz hakkındaki görüşlerinin kültürden kültüre, zamandan zamana değişebilen bir kavram olduğundan hareketle nüşûz sebeplerinin yeniden incelenmeye muhtaç olduğunu söyleyebiliriz.

¹¹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/606; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 2/79; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/517.

¹¹⁵ et-Talâk, 65/6.

¹¹⁶ Boyalı Gürpınar, *İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, 30.

¹¹⁷ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 153; Erdoğan, *Fıkh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 372.

¹¹⁸ Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 79-80; Mehmet Dirik, “*İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller*”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 25 (2015), 146-150.; Boyalı Gürpınar, *İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, 52; Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Aile*, 203.

¹¹⁹ Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, X/89; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahâtı Fıkhîyye Kamusu*, 2/478.

¹²⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/249.

5.1.2. İrtidât

Bir müslümanın İslâm dininden çıkması veya İslâm'dan başka bir dine girmesi şeklinde tanımlanan irtidâd, evlilik bağı sürekli biçimde sonlandırması sebebiyle evlilik nafakasını düşüren hallerden biri kabul edilmiştir.¹²¹ Hanefî ve Malîkîlere göre eşlerden herhangi birisinin dinden dönmesi hâlinde mahkeme kararına gerek kalmaksızın evlilik birliği sona erer.¹²² Bu şekilde evlilik birliğinin sona ermesini Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Ebû Yûsuf (ö.182/798) fesih olarak nitelendirirken İmam Muhammed ise talâk saymıştır. Şâfiî ve Hanbelî hukukçulara göre irtidâd birleşmeden önce gerçekleşmişse nikâh derhal sonlandırılır; ancak irtidâd birleşmeden sonra gerçekleşmişse zıfıfla kuvvetlendiği için nikâh iddet süresinin bitiminde fesihle son bulur.¹²³

İslâm'dan veya Ehl-i kitaptan ayrılan kadın nafaka alacaklı vasfını sürekli biçimde kaybeder. Hanefîler'e göre bu durumdaki kadın tevbe etse bile yeni bir nikâh akdi yapılmadığı sürece nafaka alacaklısı vasfını kazanamaz. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre mürted, iddet zarfında İslâm'a dönerse nafaka alma hakkına sahip olur. Malîkîler ise irtidâdla ayrılmanın bâin talâk, ric'î talâk ve fesih sayılmasına göre İslâm'a dönen kadının nafaka hakkını belirlemişlerdir.¹²⁴

5.1.3. Sıhrî Yakınlarla Zina

"Sıhrî hısımlık", evlilik sebebiyle oluşan hısımlık bağının adıdır. İslâm aile hukukunda belli dereceye kadar sıhrî hısımlık da kan ve süt hısımlığı gibi evlenme engeli teşkil eder. Bu yüzden sıhrî hısımlık bağı kişinin sosyal ve ailevi çevresini oluşturması, akrabalık ilişkilerini ve sorumluluklarını yakından ilgilendirmesi yanında aile hukukunun da önemli bir konusunu teşkil eder. Evlenmeden doğan hısımlık bağı İslâm hukukunda devamlı evlenme engelleri arasında yer alır ve bu nedene dayanan evlenme yasağına hürmet-i musâhere adı verilir. Sıhrî hısımlık sebebiyle evlenilmesi ebediyen haram olan kadınlar dört grupta toplanır: 1. Babanın ve dedelerin eşleri, yani kişinin üvey anneleri ve üvey nineleri. 2. Oğul ve erkek torunların eşleri. 3. Kayınvâlîde ile eşin baba ve anne tarafından nineleri. 4. Eşin başka kocadan olan kızlarıyla kız torunları.¹²⁵ Hanefîler'e göre hürmet-i musâhere sadece cinsel ilişkiyle değil şehvetle öpme, dokunma ve tenasül uzvuna bakma ile de sâbit olur. Malîkîler el ve yüz dışındaki yerlere şehvetle dokunma ve bakmanın da aynı sonucu doğuracağını söylemiştir. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise cinsel ilişki dışındaki durumlarda hürmet-i musâhere doğmaz.¹²⁶

Hürmet-i musâharenin nafaka alacağını düşürmedeki kıstas, kadının sıhrî yakınlarıyla zina fiili ile ayrılığa sebebiyet vermesidir. Bu durumda, eşler arasında nikâh derhal son bulurken kadın iddet bekler ancak nafaka hakkını kaybeder.¹²⁷ Benzer şekilde ric'î talâktan dolayı iddet bekleyen kadın da bu tür günah işlerse, onun da nafaka alacağı düşer. Diğer taraftan fesih veya bâin talâk yüzünden iddet bekleyen nafaka alacağı, ayrılık kadının bu fiilinden kaynaklanmadığı için devam eder,

¹²¹ Ali Bardakoğlu, "İrtidat", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, redaktör: İbrahim Kafi Dönmez (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1997), 2/421; Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 82,

¹²² Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/221; Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve İstilahâtı Fıkhîyye Kamusu*, 2/489.

¹²³ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/59.

¹²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/237; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, 10/90.

¹²⁵ Hamza Aktan, "Sıhri Hısımlık", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, redaktör: İbrahim Kâfi Dönmez, (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1997), 4/117; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/106.

¹²⁶ Aktan, "Sıhri Hısımlık", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. 4/117.

¹²⁷ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmîyye ve İstilahâtı Fıkhîyye Kamusu*, II/ 489; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, 10/ 90.

düşmez.¹²⁸ İmam Züfer ise nikâh sırasında bu tür bir durumun, evlilik nafakasını düşürdüğü gibi, iddet sırasında gerçekleşmesi halinde iddet nafakasını da düşüreceği görüşünü ortaya koymuştur.¹²⁹

5.1.4. Hastalık

Kadının kocasına karşı eşlik vazifesini yapmasını engelleyen ya da kocanın eşinden faydalanma imkânını ortadan kaldıran hastalık hâli nafakayı düşüren haller arasında kabul edilmiştir. Kadının hastalığından dolayı cinsi münasebet kadına zarar veriyorsa bu bir özür sayılır. Koca, evlilik akdi sırasında bu durumdan haberdar ise ve bu durumu bilerek evlenmişse kadına nafaka ödemesi gerekir. Ancak bazı İslâm hukukçuları kadının nafaka alacaklısı olabilmesi için kocanın seçtiği konuta taşınma şartını ileri sürmüşlerdir. Ebû Yûsuf ve Sahnûn (ö. 240/854) hasta olarak taşınan kadına taşınmadan önce nafaka düşmediğini belirtmişlerdir. Ayrıca cinsel birleşmeye tahammül edemeyecek küçüğün nafaka hakkında olduğu gibi, nikâh akdinin gereği olan eşten istifade bir engel yüzünden gerçekleşmemiştir ki bu durumda kocaya karşı bir mükellefiyeti doğmaz.¹³⁰

5.2 Kadının Nafakasının Karşılanmadığı Durumlar

5.2.1 Kocanın Nafakayı Ödeyememesi

Kocanın maddî gücünün yerinde olduğu halde eşinin nafaka ihtiyaçlarını karşılamaması durumunda mahkeme nafaka alacaklısı lehine bazı tedbirler alabilmektedir. Şöyle ki, kocanın temel ihtiyaçları dışındaki malları satılarak paraya çevrilip kadının nafaka ihtiyaçları giderilir. Bununla beraber kocanın temel ihtiyaçları dışında malı yoksa temel ihtiyaçları paraya çevrilerek kadının nafaka ihtiyaçları giderilir. Ancak satılacak herhangi bir malı bulunmayan koca mahkeme tarafından hapsedilir. Buna rağmen koca, nafakayı ödeme niyetinde olmazsa kadının rızası olmaksızın hürriyetine kavuşturulmaz. Kocasını hapiste olduğu için nafakası karşılanamayan kadın mahkeme, kocası adına borçlanma yetkisi verir. Mahkeme tahkikatından sonra kocanın nafaka aczi içinde olduğu anlaşıldığında koca tahliye olur.¹³¹

Şunu da belirtmek gerekir ki, *“Vakti hali olan, haline göre versin. Rızkı dar olan da Allah’ın kendisine verdiği kadar sarf etsin. Allah hiçbir kimseyi verdiği kadar fazlasıyla mükellef tutmaz. Allah güçlükten sonra kolaylık ihsan edecektir.”*¹³² âyetinin hükmü gereği koca kadının nafakasını karşılamak zorundadır. Nafakanın karşılanmadığı durumlarda kadını buna rıza gösterip sabretmesi eşlerin kendi aralarında karar verecekleri bir mevzudur. Kadının bunu tercih etmemesi durumunda nafaka temini için mahkemeye başvurması halinde bazı tedbirler öne sürülmektedir. Nafaka kocanın zimmetinde borç olarak kalmakla beraber mahkeme kadına kocası adına borçlanma yetkisi de verir. Kadın aldığı borçlarla nafaka ihtiyacını giderir.¹³³

¹²⁸ Dirik, *“İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller”*, 152.

¹²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/205.

¹³⁰ Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 10/ 98; Dirik, *İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller*, 153-154.

¹³¹ Boyalı Gürpınar, *İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, 34; Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 47; Dirik, *“İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller”*, 155.

¹³² Talâk, 65/7.

¹³³ Boyalı Gürpınar, *İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, 35; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilahâtı Fikhîyye Kamusu*, 2/463 vd.

5.2.2. Fâsid Nikâh

Fâsid nikâh akdinde eşler arasında zifaf gerçekleşmemişse tarafların derhal nikâhı feshedip ayrılmaları gerekir. Taraflar kendiliklerinden ayrılmazlarsa hâkim onları tefrik eder. Bu sebeple zifafın vuku bulmadığı fâsid nikâh akdi hiçbir hukuki netice doğurmadığı gibi kocaya nafaka mükellefiyeti de yüklemeyiz. Fakat nikâhın fâsid olduğu zifaftan sonra anlaşılırsa kadının iddet beklemesi gerektiği hususunda İslâm hukukçuları ittifak etmişlerdir. Bu durumda sadece iddet nafakası vardır. Bunun dışında kadının nafaka ve mesken hakkı yoktur.¹³⁴

Sonuç

İslâm hukukuna göre çeşitli sebeplerle evliliği sona eren kadının iddet bekleme zorunluluğu vardır. Bu süre, evliliğin sona ermesine sebebiyet veren esasa ve kadının farklı durumuna göre değişmektedir. İddet konusu İslâm hukukunun kaynakları olan Kur'an ve sünnette detaylı bir şekilde yer bulmuş ve konuyla ilgili geniş bir hukuk literatürü oluşmuştur. Önceki evliliğin etkilerinin tamamen sona ermesi ve kadının yeni bir evlilik yapmaya hâzır hale gelmesi manasını da içeren iddet dinî bir emir olarak telakki edilmiştir. İddet aynı zamanda kadının hamile olup olmadığının anlaşılması, vefat eden kocanın hatırasına saygı ve dönüşlü boşamalarda eşine dönmesi için kocaya düşünme imkânı sağlama gibi hikmetler içermektedir. Bu vecibenin yerine getirilmesi her şeyden önce bir kulluk vazifesidir.

Hemen hemen bütün hukuk sistemlerinde de kabul edilen iddet, İslâm hukukunda evliliği sona eren kadının ilk ve en önemli dinî ve hukukî görevi olmakla beraber kadın için bazı hukukî sonuçlar doğurmaktadır. Bu hukukî sonuçlar kadına durumuna göre bekleme gibi bazı yükümlülükler getirirken erkeğe de bazı sorumluluklar yüklemektedir. İddetle ilgili hukukî süreçteki sorumlulukların en önemlilerinden biri de kadına verilen nafakadır. İslâm hukuku ve medenî hukuk her ikisi de eşe nafaka hakkını kabul etmekle beraber bu durum İslâm hukukunda farklıdır. İslâm hukukunda kadının nafaka hakkı iddet süresi ile sınırlıyken Türk Medenî Kanunu'nda koca süresiz olarak boşanma nafakasından sorumludur. Bu da aralarında hukuki bir bağ kalmamış olan eşler arasında uzun ve belirsiz bir süre nafaka alma söz konusu olup maddî ve mânevî sıkıntılara sebebiyet vermektedir. Ayrıca İslâm hukukunda nafakadan sadece koca sorumlu iken TMK'ya göre eşlerin her ikisi de sorumlu tutulmuştur. Çünkü TMK'da nafaka hakkı yoksulluğa düşen tarafa verilmiştir.

Öte yandan İslâm hukukuna göre evlilik hukuku içerisinde kadının farklı durumuna göre nafaka hakkı söz konusu olmakla beraber kadının kusuru sebebiyle bu hakkı kaybettiği durumlar da söz konusudur. Kocanın nafaka yükümlülüğünü ve kadının nafaka alma hakkını sonlandıran haller arasında en geniş tartışmanın yaşandığı husus, şüphesiz, nüşûz meselesidir. Hangi davranışların bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiği noktasında ayrıntılarda farklılıklar bulunsa bile büyük ölçüde ittifak meydana geldiği söylenebilir. Bununla beraber irtidâd, sıhri yakınlarla zina, kadının hastalığı, kocanın nafaka ödemeye güç yetirememesi ve fâsid nikâh kocanın nafaka mükellefiyetini düşüren durumlar arasında ele alınmıştır.

Netice itibarıyla İslâm hukuku, evlilikte evin ve eşin geçimini kocaya yüklemiştir. Ancak bu yükümlülük talâkın vuku bulmasıyla iddet süresinin bitimiyle sınırlıdır. Zira iddetini doldurduktan sonra kocası ile hukukî bir bağı kalmayan dolayısı ile bu anlamda yabancı konumuna gelen kadının kendisini boşayan kişiden nafaka almaya devam etmesi caiz kabul edilmemiştir. Bununla beraber onu boşayan eski kocası, kendi rızası ile onun nafakasını karşılamaya devam edebilir ve karşıladığı

¹³⁴ Dirik; "İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller", 153; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 167; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 142.

takdirde bu nafaka bir sadaka sayılır. İslâm Hukuku'nda iddet müddeti bittikten sonra kadının bakım ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak akrabalarının sorumluluğunda olduğu için İslam hukukçularının ittifakıyla koca bundan sonra nafaka ödemekle sorumlu değildir.

Türk Medenî Kanunu'nda, boşanmadan sonraki nafaka sadece erkeğe yüklenen bir borç değildir; iddet dönemiyle de sınırlı olmayıp süresizdir. Son birkaç yıldır bu uygulama, psikososyal ve ekonomik bir takım olumsuz sonuçları sebebiyle tartışılmakta ve bu konuda çalışmalar yürütülmektedir. Temennimiz, TMK bakımından ilgili çalışmaların en kısa zamanda tamamlanıp hakkaniyete uygun bir şekilde sonuçlanmasıdır. Zira bu durum günümüz şartlarında bir tarafı korurken diğer tarafı mağdur edecektir. Bu sebeple Medenî Kanun'daki yoksulluk nafakasının makul bir süre ile sınırlandırılması gerektiği kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Acar, H. İbrahim. "İddet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/466-471. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Akıntürk, Turgut - Ateş, Derya. *Türk Medenî Hukuku-Aile Hukuku*. 2 Cilt. İstanbul: Beta Yayınları, 2016.
- Aktan, Hamza. "Sihri Hısımlık". *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. redaktör: İbrahim Kâfi Dönmez. 4/116-117. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1997.
- Aslan, Mehmet Selim. *İslâm Aile Hukuku*. Bursa: Emin Yayınları, 2015.
- Aydın, Mehmet Akif. *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1985.
- ". *"Aile Hayatı"*, *İlmihal*. Ankara: D.İ.B. Yayınları, 17. Basım, 2006.
- Bardakoğlu, Ali. "İrtidat". *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. redaktör: İbrahim Kâfi Dönmez. 2/421-422. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1997.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Boyalı Gürpınar, Hatice. *İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, 1993.
- Cin, Halil. *Eski Hukukumuzda Boşanma*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, 1988.
- ". *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, 1988.
- Çeker, Orhan. *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 5. Basım, 2017.
- Çolak, Abdullah. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2018.
- Demir, Nurdan. "İslâm Hukukuna Göre Vefat İddeti Bekleyen Kadının Durumu". *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, 2/1, (Haziran 2018), 23-37.
- Dirik, Mehmet. "İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 25 (2015), 135-159.
- Durmuş, Üzeyir. *İslâm Hukukunda İddet ve Hükümleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-Ahvâlü's-şahsiyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2005.
- Efendi, M. Zihni. *Büyük İslâm İlmihali Nimet-i İslâm*. İstanbul: Türkiyât Matbaacılık, 1986.
- Erbay, Celal. *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Erdem, Suat. "İslâm Hukukuna Göre İddet ve İddet Bekleyen Kadının Nikâhı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/17 (2013), 71-95.

- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Gayretli Aydın, Seda. "Kadın ve Kanuni Bekleme Süresi". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (136), 2018, 263-292.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed. *el-Muhallâ*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *el-Muğnî*. 15 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997.
- İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed Mükerrerem el-Ensârî. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 1990.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997.
- Kahveci, Nuri. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019.
- Karaman, Hayrettin. *İslâm'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995.
- . *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 1996.
- Karaman, Hayrettin - Çağrı, Mustafa - Dönmez, İbrahim Kâfi- Gümü, Sadrettin. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. Ankara: DİB Yayınları, 2003.
- Karataş, Fatih. "İslâm Hukukunda İddet". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2013), 161-190.
- Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâiu's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1998.
- Kumaş, Ali. "Kadının İddet Bekleme Yeri ve İddet Esnasında Evden Çıkmasının Hükmü". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (Nisan-2016), 457-478.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyar li-ta'lîlî'l-Muhtâr*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.
- Merğînânî, Ebû'l-Hasan Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr b. Abdulcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref b. Mürî. *Ravzatü't-tâlibîn*. thk. Abdu Ali Köşk. 8 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Feyhâ, 2012.
- . *Minhâcü't-tâlibîn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Özcan, Ruhi. *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*. İzmir: Çağlayan Yayınları, 1996.
- Ramlî, Muhammed b. Ahmed. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, 2005.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Şelebî, M. Mustafa. *Ahkâmu'l-üsre fi'l-İslâm*. Beyrut: Dâru'n-Nahdatu'l-Arabiyye, 1977.
- Şîrâzî, İbrahim b. Ali. *el-Mühezzeb*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2003.
- Şîrbînî el Hâtib. *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-Minhâc*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1998.
- Uyanık, Zeki. "İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 57-87.
- Yaman, Ahmet. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: MÜİF Yayınları, 6. Basım, 2008.
- Zeydân, Abdülkerîm. *el-Medhal li dirâseti's-şer'ati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2009.
- Zuhaylî, Vehbe. *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*. 10 Cilt. İstanbul: Risale Yayınevi, 1994.